

Gedeputeerde en Provinciale Staten van Zuid-Holland
Postbus 90602
2509 LP Den Haag

Naar een waardenvolle landbouw in Zuid-Holland

Datum : 5 januari 2015
Onderwerp : **PAL-advies veehouderij en akkerbouw Zuid-Holland**
Ons kenmerk : PAL 2015/021
Pagina's : Brief met Samenvatting (2-6), Tabel (7), Inleiding (8) en
Aanbevelingen (9-20)

Geachte leden van GS en PS,

Op ambtelijk verzoek hebben wij de [Verkenning van de ontwikkelingen in de veehouderij en akkerbouw in de provincie Zuid-Holland](#) van Arcadis (in het vervolg verkort tot 'verkenning') besproken in onze vergaderingen van afgelopen oktober t/m december. Dit heeft geleid tot deze brief met vijf aanbevelingen om van de Randstad de 'Green Metropole for fresh food and flowers' te maken. Vooruitkijkend naar de komende evaluatie van het Europees gemeenschappelijk landbouwbeleid (GLB) en het Nederlandse EU-voorzitterschap in de eerste helft van 2016 zullen wij in de loop van 2015 met een uitgebreid advies komen over de landbouw in Zuid-Holland.

Ambitie: Green Metropole for fresh food and flowers

Zuid-Holland als onderdeel van de Randstad kan een belangrijk Europees en mondiaal voorbeeld vormen van innovatieve en kwalitatief hoogwaardige landbouw die goed is ingepast in en van waarde is voor de stedelijke omgeving. Die waarde zit, naast het leveren van vers voedsel en andere landbouwproducten en het genereren van inkomen hieruit, ook in het zorgen voor een fraai en toegankelijk landschap dat rijk is aan natuur en water. Met name in de stadsrandzone en rond de stad zien wij goede mogelijkheden tot verbreding van de landbouw met o.a. recreatie, zorg, natuur en waterzuivering en -berging. Het gaat met name om verbreding die bijdraagt aan het woon-, leef- en vestigingsklimaat van Zuid-Holland.

Bron: stadlandrelaties.nl

Samenvatting aanbevelingen

1. Steun voor provinciaal platform duurzame landbouw

Wij ondersteunen de voorgestelde vorming van een provinciaal platform duurzame landbouw ter bevordering van dialoog, overleg en communicatie tussen sector en samenleving. Hiermee faciliteert de provincie het maatschappelijk debat en bij voorkeur ook de samenwerking tussen relevante marktpartijen, kennisinstellingen, overheden en maatschappelijke organisaties. Wij denken graag mee over de samenstelling en werkwijze van dit platform.

De provincie heeft daarbij een regierol voor het agenderen en inhoud geven aan de maatschappelijke waarden en opgaven waar zij verantwoordelijkheid voor draagt (zie de vierde aanbeveling). Verwerk de uitkomsten van dit debat ook in provinciaal beleid, omdat dit platform anders snel dood zal bloeden.

Beperk dit platform niet tot de veeteelt en akkerbouw, maar verbreed dit tot alle vormen van grondgebonden landbouw.

2. Kies voor een gebiedsgerichte invulling

Concretiseer en verbreed het debat in het provinciaal platform duurzame landbouw door hier gebiedsgericht invulling aan te geven en dit debat te verbinden met andere maatschappelijke waarden en functies die in een gebied behoud of ontwikkeling verdienen.

Bron: Demolenviergang.nl

3. Focus op de versterking van de stad-land relatie

Het debat hierover en over de hieraan verbonden maatschappelijke waarden zal naar verwachting leiden tot meer begrip tussen sector en samenleving en tot ook voor de sector interessante nieuwe initiatieven om zowel via streekproducten als via het versterken van regionale ketens ('van grond tot mond') en verbreding met o.a. recreatie, zorg en groenblauwe diensten inkomsten te genereren.

Bron: Iconosquare.com

Bron: Landbouwleven.be

4. Integreer landbouw in gebiedsprofielen en -visies

Zet stappen op weg naar landbouwbeleid dat een integraal onderdeel vormt van de Omgevingsvisie, gebiedsprofielen en breedgedragen gebiedsvisies, conform ons advies [Tien kansen voor een nieuw college](#).

5. Versterk de met landbouw verbonden maatschappelijke waarden

Zet de volgende negen maatschappelijke waarden in een overzichtelijke tabel en vermeld per waarde wat de provinciale rol, invloed en inzet is en instrumenten zijn en wat daarbij wordt verwacht van andere partijen. Op pagina 7 treft u een aanzet voor deze tabel. Bij de beschrijving van deze waarden is dankbaar gebruik gemaakt van het SER-rapport [Waarden van de Landbouw](#).

Maatschappelijke waarden die wel inzet vormen van provinciaal landbouwbeleid:

A. Economie (bedrijfsinkomsten en werkgelegenheid)

Ondersteun de versterking van de bedrijfsvoering van (agrarische) plattelandsondernemers via het bieden van ontwikkelruimte aan verschillende agrarische bedrijfsvormen. Dit geldt met name voor **verbreding** met zorg, recreatie en natuur. Versterk de stad-land relatie en zet kennis en innovatie in als motor van verduurzaming. Pas waar nodig regels aan om die verbreding mogelijk te maken en faciliteer via provinciaal platform landbouw de dialoog tussen sector en samenleving. **Faciliteer ook kavelruil** om een efficiëntere bedrijfsvoering en verantwoorde schaalvergroting mogelijk te maken.

Stimuleer professionalisering en kennisintensivering gezien de economische en maatschappelijke voordelen hiervan. **Bied** waar dit economisch wenselijk is - en bij voorkeur niet ten koste gaat van andere maatschappelijk waarden - ook **ruimte aan structuurversterking**.

Bron: Hwodka.nl

Bied als onderdeel van het provinciaal innovatiebeleid **experimenteerruimte en ondersteuning aan koplopers en vernieuwers**. Ondersteun ook innovaties gericht op het produceren van grondstoffen voor de biobased / circulaire economie: dit is maatschappelijk wenselijk en heeft naar verwachting ook economisch potentie.

Deze punten vragen om gecontinueerde of versterkte inzet in het provinciaal ruimtelijk, economisch en groenbeleid. **Daarbij geldt dat een economisch gezonde bedrijfsvoering de basis vormt van een duurzame landbouw.**

B. Milieu en klimaat

Provinciaal milieubeleid is nodig om te voldoen aan wettelijke milieuregels (veelal vanuit de EU) en draagt bij aan de leefomgevingskwaliteit. Het opheffen van de melkquotering helpt daarbij niet om te voldoen aan de **Europese emissie-eisen** (o.a. voor stikstof, ammoniak en fosfaat).

Bron: Natuurmonumenten.nl

Ook het **beperken van bodemdaling** en het daarmee beperken van de CO₂-uitstoot vormt onderdeel van provinciaal beleid. **Bevorder innovaties gericht op schonere productie**, mede omdat dit de door agrarische ondernemers vanuit bedrijfseconomisch oogpunt gewenste opschaling en intensivering mogelijk maakt.

Faciliteer via het provinciaal platform landbouw de dialoog en samenwerking binnen de landbouw en tussen de landbouw, kennisinstellingen en maatschappelijke organisaties over **het verkorten en sluiten van kringlopen** (b.v. via het leveren van veevoer en afnemen van mest). Dit sluit aan bij de bestaande provinciale inzet op duurzame kringlopen.

C. Natuur / biodiversiteit

Verduurzaming van de landbouw is nodig om natuurwaarden (biodiversiteit) te behouden en versterken. De landbouw profiteert ook van die natuurwaarden, o.a. in de vorm van een vitalere en vruchtbaarder bodem die meer water kan bufferen en bergen en een betere gewasbevruchting.

Bevorder het **groenblauw dooraderen** van agrarisch gebied, omdat dit bijdraagt aan een waterrobuust, klimaatbestendig, natuurlijk en een (ook recreatief) aantrekkelijk landschap.

Bron: Akkerwijzer.nl

Via **agrarisch natuurbeheer** (waaronder het weidevogelbeheer) kan de landbouw haar inkomsten verbreden. Zet hiervoor waar mogelijk middelen uit pijler 2 van het GLB in.

Bron: Veenweidegebieden-oras.nl

D. Landschap en recreatie (groene diensten)

Ondersteun de verbreding van de landbouw, met name waar dit stad en land verbindt, de keten verkort en de relatie versterkt tussen producent en consument.

Door **stad en land groenblauw te dooraderen en ook recreatief te verbinden** stijgt zowel de landschappelijke kwaliteit als toegankelijkheid en daarmee ook het gebruik en de waardering van het agrarisch landschap en de agrarische sector. Via het leveren van (hoogwaardige) **streekproducten en -diensten** is die versterkte relatie ook te vermarkten.

Bron: Groenehart.nl

E. Water (blauwe diensten)

Geef samen met de waterschappen inhoud aan het water- en bodembeleid.

Daarbij gaat het zowel om het beperken van bodemdaling als om het versterken van de waterkwaliteit, -kwantiteit en -veiligheid. Zorg daarbij ook voor voldoende toezicht en handhaving door de Waterschappen.

Bron: [Vockestaert, afdeling Delfland](http://Vockestaert.afdelingDelfland)

Maatschappelijke waarden die niet primair inzet vormen van provinciaal landbouwbeleid:

F. Voedselzekerheid

Vormt vooral de taak van hogere overheden (in samenwerking met markt en maatschappij).

G. Voedselveiligheid en gezondheid

Vormt vooral de taak van hogere overheden (in samenwerking met markt en maatschappij).

H. Dierenwelzijn en diergezondheid (landbouwdieren)

Vormt vooralsnog vooral de taak van hogere overheden (in samenwerking met markt en maatschappij). In Zuid-Holland is er relatief weinig intensieve veehouderij.

Uitbreiding hiervan wordt reeds via het provinciaal ruimtelijk beleid voorkomen (o.a. via de twee hectare bouwblokgrootte).

I. Leefbaarheid platteland

Het sociale domein vormt vooral een taak van rijk en gemeenten (in samenwerking met markt en maatschappij). De economische, ecologische en landschappelijke effecten van de landbouw op de leefbaarheid van het platteland vormen (uiteeraard) wel onderdeel van provinciaal beleid: zie de eerste vijf waarden.

Wij wensen u veel succes bij een waardengedreven aanpak, invulling en uitwerking van het provinciaal landbouwbeleid. De Provinciale Adviescommissie Leefomgevingskwaliteit van Zuid-Holland,

Jan (J.J.) Helder

W.G.

Voorzitter

Jos (J.M.) Brouwer

W.G.

Secretaris

**Tabel 1 Grondgebonden landbouw: mogelijke provinciale rollen, instrumenten en partners
(indicatief en verre van volledig)**

Maatschappelijke waarde	Prov. Invloed	Provinciale Doelen	Provinciale Rollen	Provinciale Instrumenten	Provinciale partners
Economie	Beperkt	versterken economie, o.a. via stimuleren innovatie en versterken stad-land relatie	- stimuleren kennisinzet en verbreding(economie), - bevorderen samenwerking - bevorderen en ruimte bieden aan (systeem-) innovatie	- subsidies gericht op innovatie, verbreding en samenwerking (economie/groen) - ruimtelijke regels (VR)	Agrarische ondernemers, Kennisinstellingen en Rijk en EU (POP3)
Milieu en klimaat	Beperkt	Beschermen en versterken milieukwaliteit en beperken en omgaan met klimaatverandering	- reguleren (milieunormen) - stimuleren schonere productie en ketenverkorting - stimuleren onderwaterdrainage	- milieuregels (PMV) - innovatiesubsidies (economie/milieu)	Rijk, EU en waterschappen, maatschappelijke organisaties en kennisinstellingen
Natuur	Groot	beschermen en ontwikkelen natuurwaarden	- reguleren (milieunormen) - (kaders voor) aanleg en beheer natuur - stimuleren groenblauwe dooradering en groene landschapselementen	- ruimtelijke regels (VR) - subsidies (agrarisch) natuurbeheer en voor aanleg en onderhoud van natuurgebieden	Rijk en EU, verder o.a. maatschappelijke organisaties en agrarische natuurverenigingen en kennisinstellingen
Landschap en recreatie	Groot	beschermen en ontwikkelen landschappelijke en recreatieve waarden en versterken stad-land relatie	- beschermen waardevolle landschappen - verwerven, inrichten en beheren (natuur en recreatieterreinen) - recreatief ontsluiten (mobiliteit)	- ruimtelijk regels (VR) - subsidies (voor landschapsbeheer, o.a. voor aanleg en onderhoud van landschapselementen etc.	gemeenten, verder o.a. maatschappelijke organisaties, agrarische natuurverenigingen en kennisinstellingen
Water	Beperkt	beschermen en ontwikkelen water (omvang, veiligheid en kwaliteit)	- reguleren		m.n. de waterschappen en het Rijk
Voedselzekerheid	Geen	Geen	- geen	- geen	Rijk en EU
Voedselveiligheid en -gezondheid	Geen	Geen	- Geen	- Geen	Rijk en EU
Dierenwelzijn en diergezondheid	Geen	Geen	- geen	- geen	Rijk, EU en WTO
Leefbaarheid platteland	Beperkt	beschermen en ontwikkelen	- bereikbaarheid (mobiliteit) en vitaliteit (economie)	- plattelandsontwikkelingsplannen (LEADER) - ruimtelijke regels (hergebruik, afbraak)	Gemeenten, Rijk en EU

Inleiding

Dit advies vormt een reactie op en is opgesteld naar aanleiding van de verkenning van Arcadis over de grondgebonden veehouderij en akkerbouw in Zuid-Holland. Deze verkenning biedt een goed overzicht van de ontwikkelingen in de veehouderij en akkerbouw voor de gehele provincie. Dit geldt veel minder voor ontwikkelingen en ontwikkelmogelijkheden per gebied, die vaak sterk verschillen, zo is Midden-Delfland geen Goeree-Overflakkee. Deze verschillen zijn zowel van invloed op de productie-, de afzet- als de verbredingsmogelijkheden van de landbouw.

Zet de maatschappelijke waarden van de landbouw centraal

Deze verkenning biedt helaas beperkt zicht op de aan de landbouw verbonden maatschappelijke waarden, zoals b.v. de kwaliteit van landschap, natuur en water. Om die waarden beter in beeld te krijgen is bij dit advies dankbaar gebruik gemaakt van het SER-rapport [Waarden van de Landbouw](#). Dit rapport zet systematisch uiteen wat de maatschappelijke waarden of diensten van de landbouw zijn. Ook het RLI-advies [Ruimte voor duurzame landbouw](#) is bij dit advies betrokken.

In dit advies geven wij per maatschappelijke waarde aan of wij hierbij een rol zien voor de provincie en zo ja welke. Dit advies beschouwt de landbouw niet geïsoleerd, maar in verbinding met de rest van de economie waar zij onderdeel van uitmaakt en in verbinding met de andere maatschappelijke waarden of vraagstukken die met de grondgebonden landbouw verbonden zijn.

Uit oogpunt van de kwaliteit van de fysieke leefomgeving gaat het om milieu en klimaat, natuur, landschap en recreatie (groene diensten) en waterbeheer (blauwe diensten). Daarbinnen vormt met name het beter voldoen aan de landschappelijke wensen van de Zuid-Hollandse bevolking in den brede, van arm tot rijk en zowel autochtoon als allochtoon, onderwerp van provinciaal beleid.

Waar rond de stad en in gebieden onder stedelijke invloed de landbouw vooral in dienst staat van het landschap, staat daarbuiten het landschap meer in dienst van de landbouw. Met dit advies sluiten wij in hoge mate aan bij de provinciale doelen, zoals geformuleerd in de Beleidsvisie Groen en de Visie Ruimte en Mobiliteit.

Zo meldt de [Visie Ruimte en Mobiliteit](#): 'Bij het bieden van ruimte voor verdere ontwikkeling wil de provincie bereiken dat de landbouw een flinke sprong maakt in verduurzaming, ruimtelijke kwaliteit en het inspelen op omgevingsfactoren.'

Beïnvloed zo mogelijk de nationale en Europese kaders

In 2016 start de evaluatie van het Europees landbouwbeleid, waarvan de uitkomsten in 2017 te verwachten zijn. Het Nederlands voorzitterschap van de EU in 2016 kan worden benut om het beleid te beïnvloeden richting een meer duurzame en waardengedreven landbouw. In onze advisering volgend jaar over de landbouw zullen wij daarom ook oog hebben voor de beïnvloeding van voor Zuid-Holland relevant nationaal en Europees landbouw- en plattelandsbeleid. Wij zullen dan zo mogelijk ook een relatie leggen met het jaar van de ruimte.

Heb ook oog voor de lange termijn

Waar de verkenning van Arcadis zich vooral richt op de middellange termijn, is het zaak om ook oog te hebben voor de lange termijn. Kijk voor de lange termijn met name naar zaken die de grondgebonden landbouw raken. Zo raken de fosfaten wereldwijd op, zijn er aanzienlijke milieuproblemen (ten aanzien van natuur en water) en dient de drinkwatervoorziening ook voor de langere termijn veiliggesteld te worden. Ook het klimaat-, energie- en waterrobuust inrichten van het landschap zal van invloed zijn op de grondgebonden landbouw. In ons advies [Ruimte voor innovatie](#) gaan wij in op innovaties om onder zilttere en drogere omstandigheden toch rendabel door te boeren. Bij die lange termijn gaat het om het behouden en versterken van de **toekomstwaarde** van de grondgebonden landbouw en van het landschap waarin dit plaatsvindt. Dit advies wil bijdragen aan het streven in de Visie Ruimte en Mobiliteit naar 'Vitale en aantrekkelijke agrarische cultuurlandschappen'.

Aanbevelingen

1. Steun voor provinciaal platform duurzame landbouw

Aangezien de provincie een grote verantwoordelijkheid heeft voor de kwaliteit van de fysieke leefomgeving en grofweg tweederde van het groene buitengebied en de helft van het oppervlak van Zuid-Holland uit agrarische gronden bestaat, ondersteunen wij de vorming van een provinciaal platform duurzame landbouw ter bevordering van dialoog, overleg en communicatie - en wat ons betreft ook samenwerking - ter versterking van de maatschappelijke waarden van de landbouw in Zuid-Holland.

Met dit platform faciliteert de provincie het maatschappelijk debat en bij voorkeur ook de samenwerking tussen relevante marktpartijen, overheden, kennisinstellingen en maatschappelijke organisaties. **Wij denken graag mee over de samenstelling en werkwijze van dit platform.**

Bij de marktpartijen gaat het zowel om agrarische en andere ondernemers in de keten en hun brancheorganisaties, maar ook om de gebruikers en eigenaren van de agrarische gronden en de financiers van de agrarische sector. In de Masterclass Landbouw werd gemeld dat ca. 60% van de agrarische gronden in Zuid-Holland in eigendom is en ca. 40% wordt gepacht.

Bij de kennisinstellingen gaat het om onderzoek en onderwijs, zowel binnen als buiten Zuid-Holland en zowel binnen als buiten de landbouw.

Bij de overheden gaat het naast de provincie, ook om de waterschappen, gemeenten en GGD's.

Bij de maatschappelijke organisaties gaat het onder andere om de consumenten-, natuur- en milieuorganisaties en dierenbeschermers.

De provincie heeft in dit platform een **regierol voor het agenderen en inhoud geven aan provinciale opgaven**: de maatschappelijke waarden en opgaven waar de provincie verantwoordelijkheid voor draagt (zie vierde Aanbeveling). Verwerk de uitkomsten van dit debat ook in provinciaal beleid, omdat dit platform anders snel dood zal bloeden.

Beperk dit platform niet tot de veeteelt en akkerbouw, maar **verbreed dit tot alle vormen van grondgebonden landbouw**. Laat de interne organisatie van het thema landbouw binnen de provincie daarbij geen argument zijn.

Concretiseer dit debat door hier **gebiedsgericht invulling** aan te geven en verbind dit debat met de andere maatschappelijke waarden die om behoud of ontwikkeling vragen. Bepaal daarbij per gebied wat de integrale provinciale beleidsinzet is, zoals bepleit in ons advies [Tien kansen voor een nieuw college](#).

2. Focus op de versterking van de stad-land relatie

Het debat hierover en over de hieraan verbonden maatschappelijke waarden in dit platform zal naar verwachting leiden tot **meer begrip tussen sector en samenleving** en tot ook voor de sector (ook commercieel) interessante **nieuwe initiatieven om** zowel via streekproducten als via het versterken van regionale ketens en via het verbreden met recreatie, zorg, educatie en groenblauwe diensten **inkomsten te genereren**.

In de provinciale [Beleidsvisie Groen](#) is reeds de doelstelling opgenomen om het aantal multifunctionele landbouwbedrijven jaarlijks met 3% te laten groeien.

Het provinciale [Stimuleringskader Innovatie Landbouw](#) (2013) zet reeds in op 'het versterken van de economische positie van de landbouw bij de stad' via het 'vergroten van de afzetmogelijkheden van landbouwproducten in de stad' (korte voedselketens). Hieraan wordt invulling gegeven via het uitdagen, uittesten en uitdragen van innovaties.

In de Masterclass landbouw werd vermeld dat 40% van de grondgebonden agrarische bedrijven in Zuid-Holland reeds aan verbreding doet, natuurbeheer de meest voorkomende vorm van verbreding is en dat verbreding met recreatie en zorg toeneemt. Ook werd gemeld dat het relatief sterk verstedelijkte Zuid-Holland de landbouw veel mogelijkheden biedt voor het leveren van private en publieke diensten en dat kostendekkende vergoeding voor ondernemers en langere termijn zekerheid van belang zijn voor het leveren van groene en blauwe diensten.

Versterk ook de relatie van de grondgebonden landbouw met de stedelijke economie door versterking van de verbinding met de toeleverende en afnemende industrie en met de **biobased economy**. Die versterking van de biobased economy vormt reeds onderdeel van het provinciaal economisch en groenbeleid, zoals opgenomen in de [Beleidsvisie en uitvoeringsstrategie regionale economie](#) en het [Stimuleringskader Innovatie Landbouw](#) (2013).

3. Integreer landbouw in gebiedsprofielen en -visies

Zie het landbouwbeleid in nauwe relatie met het beleid inzake natuur, water en recreatie en ook in relatie tot de economie van het platteland en de functies wonen en werken in het buitengebied. Neem daarom in de Omgevingsvisie, gebiedsprofielen en gebiedsvisies het landbouwkundig perspectief goed mee.

Zet de komende collegeperiode ook stappen op weg naar landbouwbeleid dat een integraal onderdeel vormt van de Omgevingsvisie, gebiedsprofielen en breedgedragen gebiedsvisies, conform ons advies [Tien kansen voor een nieuw college](#).

De in de [Beleidsvisie Groen](#) ook op kaart (p. 18) opgenomen driedeling van de landbouw (met rond de stad nadruk op People, daarbuiten vooral nadruk op Profit en in gebieden met een handicap en rond natuurgebieden nadruk op Planet) vormt een waardevolle basis om in de gebiedsprofielen en gebiedsvisies verder uit te werken. Ga gebiedswijs uit van People, Profit en Planet, waar in deze groenvisie per gebied de nadruk ligt op People, Profit of Planet. Vervang daarbij het smalle 'Profit' (winst) voor het bredere 'Prosperity' (welvaart), zoals reeds in 2002 afgesproken bij de wereldtop over duurzame ontwikkeling in Johannesburg.

4. Versterk de met landbouw verbonden maatschappelijke waarden

Wij vragen daar nadrukkelijk aandacht voor, omdat naast economie de andere maatschappelijke waarden in de verkenning van Aracadis te weinig aan bod komen. Maak bij de ontwikkeling van provinciaal landbouwbeleid gebruik van een overzichtelijke tabel waarin de aan de landbouw verbonden maatschappelijke waarden staan. Vermeld daarin per maatschappelijke waarde wat de mogelijke provinciale rol, invloed, inzet en instrumenten zijn en wat wordt verwacht van andere partijen. De bijlage bij deze brief bevat een aanzet tot zo'n tabel (zie p. 6).

Maatschappelijke waarden van de landbouw die wel inzet vormen van provinciaal beleid

A. Economie (bedrijfsinkomsten en werkgelegenheid)

Het realiseren van bedrijfsinkomsten en werkgelegenheid vormt primair een taak van en voor plattelandsondernemers.

De verkenning meldt dat wereldwijd de vraag naar voedsel toeneemt en dat economisch perspectief voor de landbouw in Nederland en Zuid-Holland goed is. Wel geldt dat vooral de grotere agrarische bedrijven economische goed draaien en dat het inkomen per arbeidsuur in deze sector achterblijft bij het landelijk gemiddelde.

In de provinciale Masterclass Landbouw werd gemeld dat de toegevoegde waarde van de grondgebonden landbouw in Zuid-Holland 2 miljard euro per jaar bedraagt, waarvan 50% veehouderij, 30% akkerbouw en 20% opengrond tuinbouw. Het aantal arbeidsjaren bedraagt in Zuid-Holland 25.000, met eenzelfde verdeling tussen veehouderij, akkerbouw en tuinbouw.

Bron: Boeren.nu

Op een totale potentiële beroepsbevolking (15-64 jr.) in Zuid-Holland van 2,4 miljoen mensen in 2013 (Bron: [Staat van Zuid-Holland](#)) en met ruim 20% van het landelijke BBP (21% in 2013 volgens de [ING](#), op een BBP in 2013 van € 543 miljard volgens het [CBS](#)) gaat het om relatief bescheiden bijdragen aan de werkgelegenheid en economie van Zuid-Holland.

Steun voor verbreding

Verbreding van de bedrijfsinkomsten met activiteiten als zorg, recreatie, natuur- en landschapsbeheer vindt uiteraard ook plaats. Die maatschappelijk gezien vaak gewenste verbreding, met name rond de stad, vormt reeds onderdeel van provinciaal beleid en wordt in dit advies behandeld bij de maatschappelijke waarden waaraan ze bedragen. De Masterclass Landbouw Zuid-Holland meldt dat die verbredingsmogelijkheden sterk locatie- en gebiedsafhankelijk zijn. Bij die verbreding gaat het vaak om specifieke teelten, producten en afzetmarkten, waar vooral gemeente en biologische bedrijven in nabijheid van de stad van profiteren. Het gaat vaak om specifieke producten ('slow food') en voedingsmiddelen (zuivel, vlees, groenten en fruit) die vaak ook via huisverkoop al of niet online worden afgezet. Die verbreding vraagt om een hoge mate van ondernemerschap en kennis. In Zuid-Holland vormen ['t Geertje](#) (Zoetermeer), [De Buytenhof](#) (Rhoon) en [Hoeve Biesland](#) (Delfgauw) vormen geslaagde voorbeelden van verbreed agrarisch ondernemerschap.

Ondersteun als provincie het vergroten van de marktinkomsten uit hoogwaardiger agrarische producten, bijvoorbeeld door als provincie te kiezen voor een cateraar die die producten gebruikt, door de ontwikkeling van streekproducten en regiomerken te ondersteunen en door de groene recreatie (ook naar de boer) en de mogelijkheden voor de agrariër om te verbreden te bevorderen. Ook het RLI-advies [Ruimte voor duurzame landbouw](#) heeft oog voor die verbreding.

Faciliteer kavelruil

Continueer de bestaande facilitering van kavelruilen, waar mogelijk in samenhang met andere doelen. Faciliteer kavelruil om een efficiëntere bedrijfsvoering en verantwoorde schaalvergroting mogelijk te maken. Verbetering van de huiskavelsituatie heeft tevens als voordeel dat weidegang eenvoudiger is te realiseren. Vanuit de agrarische sector leeft die wens vaak sterk. Voor de overheid is het uiteraard zaak goed te kijken naar de maatschappelijke effecten hiervan, o.a. op landschap, recreatie, natuur en water (in een verder verleden - vooral de jaren 50 en 60 van de vorige eeuw - heeft het daaraan vaak ontbroken).

Stuur op maatschappelijke waarden en op het wegnemen van knelpunten

Stuur niet zozeer op bedrijfsgrootte (in hectares of aantal dieren), maar meer op wat er maatschappelijk fout dreigt te gaan, dus op de maatschappelijke waarden of baten die aan de bedrijfsvoering verbonden zijn en die eventueel verloren dreigen te gaan. De landschappelijk kwaliteit vormt daar een belangrijk onderdeel van. Monitor en evalueer die kwaliteit in het kader van het ruimtelijk beleid.

Stuur ook op het wegnemen van knelpunten, zoals het voldoen aan de PAS (de Programmatische Aanpak Stikstof) als gevolg van overvloedige bemesting die schadelijk is voor natuur, oppervlaktewater (KRW) en milieu. De bemesting met stikstof en fosfaat is van invloed op de bodemgezondheid, waaronder op het organisch stofgehalte van de bodem. De Masterclass Landbouw Zuid-Holland meldt dat in het kader van de PAS de ontwikkelingsruimte voor de grondgebonden landbouwbedrijven nog niet duidelijk is.

Stimuleer professionalisering en kennisintensivering

Een groot akkerbouwbedrijf als Novifarm (met 750 ha in de Hoeksche Waard) laat zien dat schaalvergroting niet hoeft te leiden tot een aantasting van het landschap, terwijl zowel in de akkerbouw als veehouderij geldt dat het bedrijfsrendement doorgaans positief correleert met de bedrijfsomvang en de omvang van het agrarisch areaal. Dit komt mede doordat die grotere bedrijven gemiddeld hoger geschoold personeel hebben en doorgaans professioneler zijn en rationeler werken. Zet daarom in op en stimuleer professioneel ondernemerschap en kennisintensivering. Ook voor het agrarisch natuurbeheer geldt vaak dat schaalvergroting bijdraagt aan de kosteneffectiviteit en professionaliteit. Ook de natuurfocus is vaak beter bij grotere bedrijven. Ook andere vormen van verbreding, waaronder ook met recreatie, hebben baat bij meer kennis en professionaliteit. In de Masterclass Landbouw werd gemeld dat de grondgebonden landbouw in Zuid-Holland vergrijst en dat voldoende aanbod van (geschoolde) arbeid een aandachtspunt vormt.

Bron: Novifarm.nl

Bied ontwikkelruimte

Verder adviseren wij in lijn van het voorgaande en in navolging van het advies [Ruimte voor duurzame landbouw](#) van de Raad voor de leefomgeving en infrastructuur (RLI) om ontwikkelruimte te geven aan verschillende agrarische bedrijfsvormen, kennis en innovatie in te zetten als motor van verduurzaming en regels waar nodig aan te passen. Daarbij past een provinciaal platform landbouw dat de dialoog en samenwerking tussen sector en samenleving faciliteert.

Verkort ketens

Diverse grotere gemeenten (waaronder Rotterdam, Den Haag en Leiden) zijn geïnteresseerd in landbouw in en rond de stad en in het verkorten van de keten, waaronder ook de fysieke afstand, van producent naar consument ofwel 'van grond tot mond'. Nodig hen uit om dit platform gebruik te maken om de stad-land relatie te versterken. In Zuid-Holland spelen enkele interessante initiatieven, zo werd onlangs gemeld: [Den Haag krijgt grootste stadslandbouwproject Europa](#). Verder meldt het [Uitvoeringsprogramma Groen 2014](#) dat mede met provinciale steun het initiatief van WollefoffenGroen&Co is geslaagd (winnaar van de Stadslandbouw Award 2012). Verder is in dit uitvoeringsprogramma het 'Verkennen van mogelijkheden stadslandbouw en samenhangende recreatieve structuur in en rond de Geerpolder' opgenomen.

In het kader van ketenverkorting vreezen Herman Wijffels en Cees Veerman in het artikel 'Nederlandse koe dreigt het haasje te worden' in [Trouw](#) dat de afschaffing van de melkquotering zal leiden tot intensivering en industrialisering van de melkveehouderij en tot ongewenste verlenging van ketens. Wij pleiten voor behoud

van die grondgebondenheid. Tot op heden vormt de intensivering van de veehouderij in Zuid-Holland nog geen groot issue, vanwege de huidige veebezetting, mestsituatie en afstand tot bevolkingscentra.

Stimuleer innovaties

Daarnaast adviseren wij de economische vitaliteit van de landbouw in Zuid-Holland te optimaliseren via provinciaal beleid dat **innovaties** gericht op product vernieuwing, verbreding en structuurversterking faciliteert en stimuleert. Innoveren is noodzakelijk. Zo meldt de [Visie Ruimte en Mobiliteit](#): 'De landbouw staat de komende jaren voor ingrijpende veranderingen, onder meer als gevolg van het Gemeenschappelijk Landbouwbeleid en veranderingen in de marktvraag, maatschappelijke opvattingen en wet- en regelgeving.'

Innovaties bieden **private voordelen**. Zo werd in de Masterclass Landbouw gemeld dat benutting van technologie, innovatie en investeringen o.a. leidt tot een ruimer productenaanbod en lagere prijzen, wat ook in het voordeel is van de consument.

Bevorder als provincie vooral innovaties in de landbouw en op het platteland die **publieke voordelen** opleveren: innovaties die bijdragen aan het behouden en versterken van maatschappelijke waarden, waaronder milieu en klimaat, natuur, landschap en recreatie (groene diensten) en waterbeheer (blauwe diensten).

In ons advies [Ruimte voor innovatie](#) naar aanleiding van ons werkbezoek aan Texel gaan wij hier nader op in. In dit advies gaan wij ook in op verzilting. De Masterclass Landbouw Zuid-Holland meldt dat in het kader van die verzilting geringere drooglegging nodig is en eventueel een overstap naar andere landbouwsystemen (zilte landbouw).

Een economisch gezonde bedrijfsvoering vormt de basis van een duurzame landbouw en een duurzaam platteland.

In de [Beleidsvisie Groen](#) streeft de provincie naar een gezonde economische basis voor de grondgebonden landbouw, waarbij systeeminnovaties in de grondgebonden landbouw van Zuid-Holland worden gestimuleerd. In het provinciale [Stimuleringskader Innovatie Landbouw](#) (2013) en de Uitvoeringsprogramma's Groen wordt dit innovatiebeleid verder uitgewerkt. Het stimuleringskader bevordert innovaties via het versterken van netwerken, het formuleren van een gemeenschappelijk perspectief, mede financieren van innovaties uit het netwerk en het bieden van (ruimtelijke) ontwikkelingsmogelijkheden. Het [Concept Uitvoeringsprogramma Groen 2015](#) meldt dat de provincie werkt aan systeeminnovaties:

- die de duurzaamheid in de landbouw versterken, onder meer via het innovatieprogramma van het Veenweiden Innovatiecentrum (VIC);
- die de afzetmogelijkheden van landbouwproducten in en rond de stad vergroten, bij voorkeur in korte voedselketens;
- ter versterking van de biobased economy, waarbij gewassen en biomassa efficiënt worden hergebruikt voor ander doeleinden.

Door met innovatieve producten en diensten beter te voldoen aan de maatschappelijke en marktwensen kan behalve het maatschappelijk draagvlak ook het financieel rendement van plattelandsondernemers worden verhoogd. Daarbij geldt uiteraard de vraag wat de wensen zijn van onze burgers en (toekomstige) kenniswerkers (waaronder expats) ten aanzien van landbouw en landschap.

Bevorder innovaties binnen de landbouwketen door de **relaties tussen agrarische ondernemers en kennisinstellingen te versterken**. Versterk daarom in Zuid-Holland de relaties met Leiden op het vlak gezondheid, Delft op het vlak van ICT en water en Rotterdam op het vlak van transport en logistiek. Versterk uiteraard ook de relaties met de kennisinstellingen buiten Zuid-Holland, waaronder met Wageningen (WUR / Alterra).

Bij innovaties die deels ook buiten de landbouwketen spelen gaat om de ontwikkeling van het **energielandschap** van de toekomst, waar zonnevelden, windturbines, mestvergisters en biogasinstallaties onderdeel van uit kunnen maken.

Bied experimenteerterruimte en ondersteuning aan koplopers en vernieuwers. Ondersteun ook innovaties gericht op het produceren van grondstoffen voor de **biobased** / circulaire economie: dit is maatschappelijk wenselijk en biedt mogelijk ook economisch potenties. In de provinciale [Beleidsvisie en uitvoeringsstrategie regionale economie](#) 2012-2015 wordt reeds ingezet op de transitie naar een Biobased Economy, waarvoor het biobased economy programma is ontwikkeld (zie

paragraaf 4.1 van deze visie). De provincie is verantwoordelijkheid voor de opstart van dit programma en betreft daar de relevante partijen bij.

Benut de kansen die het GLB biedt

Veranderingen in het Europees landbouwbeleid (**GLB**) bieden zowel economische kansen als bedreigingen. Zo profiteert de veehouderij in Zuid-Holland van het afschaffen van de melkquotering per 1 april 2015. Het CLM-rapport [Opties voor een grondgebonden melkveehouderij](#) verwacht een groei van de Nederlandse melkveehouderij van ca. 20% (t.o.v. het handhaven van het huidige zuivelquotum). In ons advies van dit voorjaar [Benut het GLB voor een vitaal en aantrekkelijk platteland](#) gaan wij nader in op die kansen en bedreigingen. Uiteraard moet dit niet ten koste gaan van andere maatschappelijke waarden, waar Wijffels en Veerman in [Trouw](#) op hebben gewezen. In de Masterclass Landbouw werd gemeld dat met name de akkerbouw in Zuid-Holland veel mogelijkheden heeft om in te spelen op de vergroening van bedrijfstoelagen en dat gerichte besteding van de POP-III middelen (pijler 2 van het GLB) stimulansen kan geven aan de (multifunctionele) landbouw.

Bron: Waterabc.nl

Zet bestaand provinciaal beleid voort

Laat de versterking van de economische vitaliteit / verdien capaciteit, met name via versterkte inzet op kennis en innovatie, zo min mogelijk te koste te gaan van en laat dit bij voorkeur bijdragen aan de navolgende vier in deze brief genoemde maatschappelijke waarden van de landbouw. ***Veel van het provinciaal beleid past hier reeds in en kan worden voortgezet.*** Dit beleid is met name opgenomen in de [Beleidsvisie Groen](#).

Zo zet de provincie reeds in op systeeminnovaties. Verder zet de provincie in het veenweidegebied reeds in op een goed renderende landbouw die goed om kan gaan met een dalende veenbodem (klimaat en water) en het sluiten van de nutriëntenkringlopen (milieu en natuur).

Voorbeelden van systeeminnovaties in het veenweidegebied zijn: landbouw bij verminderde drooglegging, agrariërs naar natuurlijk water (blauwe diensten), rietteelt en rieteconomie, ophogen van land met reststoffen, veenbesparend graslandbeheer, maïsteelt zonder bodemdaling, dynamisch hoogpeil en blaarkoppen op natte weiden.

Voor het vergroten van het primaire inkomen stimuleert de provincie al innovaties die leiden tot meer rendabele bedrijfssystemen (bijvoorbeeld inzet van onder meer zogenoemde dubbeldoelkoeien met geringere melkgift in combinatie met goede vleeskwiteit en lage kosten of energieproductie), waarbij de bodemdaling geremd wordt en het landschap intact blijft. Het vergroten van de toegang tot de regionale markt (streekproducten, energielevering, et cetera) maakt hiervan deel uit. Samen met de veenweidenprovincies heeft de provincie dit in de Innovatieagenda van de Westelijke Veenweiden vormgegeven.

In de agrarische topgebieden is de provinciale inzet gericht op het bieden van een blijvend perspectief voor productie op de wereldmarkt. Dit zijn gebieden met een

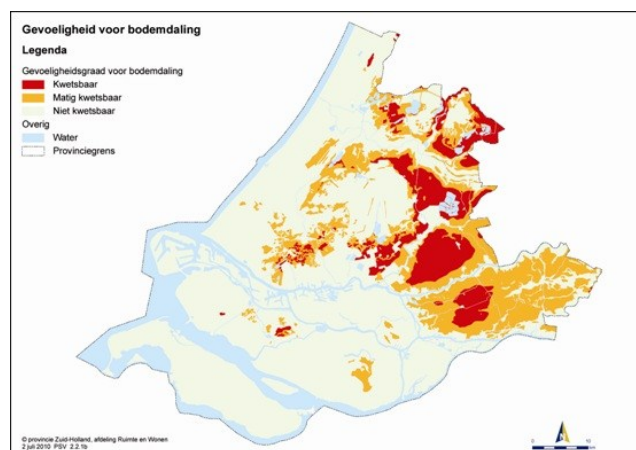
vruchtbare bodem met voldoende draagkracht. Het gaat daarbij om eilanden in de delta en de grootschalige goed verkavelde veenweidegebieden. Deze gebieden kenmerken zich door een goede tot redelijke verkavelingsstructuur en voldoende aanbod van zoet water. De provinciale inzet is hier vooral gericht op het in stand houden en verbeteren van de toegankelijkheid en het verbeteren van de landbouwstructuur (verkaveling, huiskavels, schaalvergroting).

In gebieden met een opgave (veelal met een natuurlijke handicap) is de provinciale inzet gericht op het in stand houden van de landbouw als drager van het landschap met kwaliteiten als openheid, agrarische identiteit, cultuurhistorie en duurzaam bodem- en waterbeheer, waarmee invulling wordt gegeven aan een groot aantal van de hierna bij deze aanbevelingen genoemde maatschappelijke waarden (of baten in MKBA-jargon).

In de agrarische gebieden onder invloed van de stad is de provinciale inzet vooral gericht op het vergroten van de toegankelijkheid tot de lokale en regionale markt.

B. Milieu en klimaat

Het bestrijden van de negatieve (en bevorderen van de positieve) externe effecten van de landbouw op milieu en klimaat vormt een provinciale taak. Geef hieraan (ook) invulling via het provinciale milieu-, energie- en bodembeleid. Zo vormt het 'tegengaan van bodemdaling in landbouwgebieden met een opgave' reeds een van de beleidsdoelen van de [Beleidsvisie Groen](#).

Bron: RO.zuid-holland.nl

Stimuleer schonere productie

Veel provinciaal milieubeleid vloeit voort uit EU-omgevingsbeleid, zoals voor de Programmatische Aanpak Stikstof (**PAS**). Het opheffen van de melkquotering helpt daarbij niet om te voldoen aan de Europese emissie-eisen. In de Masterclass Landbouw werd gemeld dat die opheffing zal leiden tot een schaa sprong, met een verwachte toename van toename van de melkproductie in 2020 in Zuid-Holland met 20%. Volgens het CLM-rapport [Opties voor een grondgebonden melkveehouderij](#) heeft die groei negatieve omgevingseffecten, zoals een moeilijk plaatsbaar extra mestoverschot en een toename van de ammoniakemissies. Dit rapport bevat negen opties voor de grondgebondenheid en toont de effecten op o.a. milieu, maatschappij en diergezondheid en -welzijn.

Europese milieuwetgeving (met name voor mest) zal de door agrarische ondernemers beoogde opschaling en intensivering van de bedrijfsvoering kunnen belemmeren, met name in zones rond natuurgebieden.

Bevorder derhalve innovaties gericht op schonere productie, mede omdat dit de door agrarische ondernemers vanuit bedrijfseconomisch oogpunt gewenste opschaling en intensivering mogelijk maakt, maar ook omdat dit bijdraagt aan de kwaliteit van milieu, landschap, natuur, water en recreatie.

Steun het verkorten en sluiten van kringlopen

De milieubelasting kan volgens deze verkenning worden beperkt door de relatie tussen akkerbouw en veehouderij te versterken. Dit kan bijvoorbeeld via het leveren van veevoer en afnemen van mest. Zo meldt het [Uitvoeringsprogramma Groen 2014](#)

dat er onderzoek wordt gedaan naar de mogelijkheden om vrijkomende biomassa van riet- en ruigteland te benutten voor de (biologische) melkveehouderij.

Uiteraard kunnen ook op andere wijzen **kringlopen worden verkort en gesloten**. Werk hier als provincie aan door de dialoog hierover via het provinciaal platform landbouw te faciliteren. De Masterclass landbouw meldt dat er in Zuid-Holland nog voldoende grond beschikbaar is voor de afzet van de dierlijke mest.

Beperkte drooglegging

Drooglegging van de veenweiden ten behoeve van de veehouderij draagt bij aan veenoxysteratie, die zorgt voor bodemdaling en bijdraagt aan klimaatverandering. Zie daarvoor ons advies [Bodemdaling veenweiden: stoppen, remmen of loslaten?](#). Hierin wordt ook ingegaan op mogelijkheden van onderwaterdrainage om de bodemdaling te beperken. Beperking van de drooglegging in sterk bodemdalingsgevoelige gebieden kan maatschappelijk gezien gewenst zijn.

Bron: [Veenweiden.nl](#)

C. Natuur / biodiversiteit

Bron: [Dordrecht.net](#)

Het bestrijden van de negatieve (en bevorderen van de positieve) externe effecten van de landbouw op de natuur vormt een provinciale taak. Geef hieraan (ook) invulling in provinciaal beleid voor groen, water en ruimte. Zo vormt 'meer natuurwaarden op boerenland' een van de beleidsdoelen van de [Beleidsvisie Groen](#).

De natuurwaarden in het agrarisch gebied in Zuid-Holland en Nederland nemen nog steeds af. Volgens de [Balans van de leefomgeving](#) van het PBL is het verlies aan biodiversiteit in Nederland grotendeels veroorzaakt door landbouw en verstedelijking en is ook in de landbouw een omslag nodig om het biodiversiteitsverlies te stoppen.

De Masterclass Landbouw meldt dat voor continuïteit en ontwikkeling van de bijdrage van de landbouw aan het natuurbeheer, naast de hoogte en duur van de vergoeding, ook de organisatie (in collectieven) een cruciale factor is.

Groenblauwe dooradering

De groenblauwe dooradering van het agrarisch gebied en de rest van Zuid-Holland in de vorm van natuurrijke dijken, sloten, wegbermen, akkerranden en oevers draagt bij aan behoud en versterking van de natuurwaarden in Zuid-Holland. Zie voor een nadere toelichting hierop het achtste punt uit de PAL-brief [Tien kansen voor een nieuw college](#).

Intensivering gaat vaak ten koste van de natuur

Idealiter doet een duurzame landbouw geen afbreuk aan natuurwaarden, maar draagt hier aan bij en profiteert hier ook van, waaronder in de vorm van een vruchtbaarder bodem (met een hoger organisch stofgehalte) die meer weerstand biedt tegen ziektes en plagen en die meer water kan bufferen en bergen. Wetenschappelijk onderzoek laat zien dat **intensivering van de landbouw vaak ten koste gaat van de natuurwaarden**, waaronder van weidevogels, zie ook ons advies. [Wat zijn weidevogels ons waard?](#) Het opheffen van de melkquotering vormt een stimulans tot uitbreiding van de veestapel en tot intensivering, die zonder aanvullende maatregelen volgens het CLM-rapport [Opties voor een grondgebonden melkveehouderij](#) ten koste zal gaan van natuur en milieu.

Schone productie maakt intensivering mogelijk

Veelal Europese natuurwetgeving (o.a. voor Natura 2000 gebieden) zal de door agrarische ondernemers beoogde intensivering kunnen belemmeren, met name in zones rond natuurgebieden. Schonere productie maakt die opschaling en intensivering wel mogelijk.

D. Landschap en recreatie (groene diensten)

Streef in navolging van het RLI-advies [Ruimte voor duurzame landbouw](#) naar behoud en versterking van de landschappelijke en recreatieve kwaliteit. Het bestrijden van de negatieve (en bevorderen van de positieve) externe effecten van de landbouw op landschap en recreatie vormt een provinciale taak.

Zo vormt 'het verbeteren van de ruimtelijke kwaliteit van de groene ruimte' reeds een van de beleidsdoelen uit de [Beleidsvisie Groen](#). De grondgebonden landbouw is immers belangrijk voor het behoud van de veelzijdige en voor Zuid-Holland karakteristieke en internationaal hooggewaardeerde open landschappen in Zuid-Holland.

De [Visie Ruimte en Mobiliteit](#) meldt: 'Ook in de toekomst blijft het agrarisch gebruik een belangrijke drager voor de ruimtelijke kwaliteit in het buitengebied', waarbij er binnen de voorwaarden vanuit ruimtelijke kwaliteit ook ruimte is voor andere (economische) activiteiten. Verder meldt deze visie dat er in de groene ruimte 'ruimte is voor vernieuwing en marktinitiatieven met als aanknopingspunten onder meer gezonde, dichtbij geproduceerde en herkenbare voeding, goede zorg, duurzame landbouw en combinatie van recreatie en toerisme.'

Versterk de stad-land relatie

De recreatieve belevingswaarde van het landschap is met name van groot belang rond de stad, maar ook voor de landschappen waar recreatie en toerisme (in potentie) een belangrijke inkomstenbron vormen.

Ga samen met partners, waaronder de grotere gemeenten (o.a. Rotterdam, Leiden en Den Haag zijn hier reeds mee bezig) aan de slag met het versterken van de **stad-land relatie**. Ondersteun hen en plattelandsondernemers en maatschappelijke organisaties waar mogelijk en zinvol. In de wereld zijn er veel grote metropolen, daarmee vormt een goede stad-land relatie in potentie ook een belangrijk exportproduct. Het is zaak om die relatie te versterken met profijtelijke en exporteerbare kennis en producten.

De provincie zet in agrarische gebieden onder invloed van de stad reeds in op het vergroten van de toegankelijkheid tot de lokale en regionale markt. Het gaat hier om het binden van de stad als directe klant voor recreatie, educatie, zorg, kinderopvang en directe verkoop. Het vergroten van afzetmogelijkheden in de stad en de organisatie van de keten zijn van belang. Hierdoor kan een aanzienlijke verbetering van het inkomen per agrarisch bedrijf gerealiseerd worden. Zo ontstaat

er een gezond toekomstperspectief, waarin ook ruimte is voor bedrijven die dicht bij de primaire landbouwactiviteit blijven.

Bied ruimte aan landschapsbeheer en agrarisch natuurbeheer

Bok het landschapsbeheer gaat het onder meer om onderhoud van landschapselementen, cultuurhistorie (o.a. gebouwen) en om wandelpaden over boerenland (recreatie). Bij agrarisch natuurbeheer gaat het zowel om weidevogel- en akkerfaunabeheer, om ganzenfoerageergebieden en om botanisch waardevol grasland en akkerland.

Werk aan groenblauwe dooradering

Door het landschap groenblauw te dooraderen en via die dooradering recreatief toegankelijker te maken te voet, per fiets en over water stijgt zowel de landschappelijke kwaliteit als toegankelijkheid en daarmee ook het gebruik en de waardering (zie het achtste punt uit de PAL-brief [Tien kansen voor een nieuw college](#)).

Werk aan een goede inpassing van het energielandschap

Waar dieren in het landschap doorgaans een positieve bijdrage leveren aan die belevingswaarde, doen gewassen als olifantsgras en mais daar afbreuk aan. Het energielandschap van de toekomst, zowel in de vorm van energiegewassen (o.a. olifantsgras) als zonnevelden en windturbines, vormt mogelijk een bedreiging voor de belevingswaarde van het landschap. Het is dus zaak die energieopwekking goed in te passen.

Bestrijd Leegstand

De toenemende leegstand van agrarisch vastgoed (boerderijen, schuren en stallen) doet afbreuk aan de ruimtelijke kwaliteit. In de provinciale Visie Ruimte en Mobiliteit wordt dit reeds onderkend en bestreden. Heb oog voor versoepeling van de (met name ruimtelijke) regels die gewenst alternatief gebruik mogelijk maken, zoals zorg, recreatie of wonen.

Stimuleer verbreding

In het groenbeleid gaat het vanuit landschappelijk oogpunt met name om **verbreding** van de landbouw met recreatie en behoud en versterking van aantrekkelijke landschappen en landschapselementen.

Verbreding van de landbouw met recreatie, zorg, natuur en water verbindt stad en land, verkort ketens en versterkt de relatie tussen producent en consument, die via het leveren van (hoogwaardige streek)producten en diensten ook is te vermarkten, waardoor de publieke uitgaven hieraan kunnen worden beperkt (bij voorkeur alleen tot de opstartfase om deze markt te ontwikkelen). Aan die verbreding wordt o.a. inhoud gegeven via de pilot [Vrijtijdslandschap](#). Daarin werkt de provincie samen met partners voor de Leidse Ommelanden aan het versterken van de recreatieve aantrekkelijkheid van het landschap.

Die maatschappelijk gewenste verbreding staat volgens deze verkenning en ook volgens het RLI-advies economisch onder druk.

Stimuleer weidegang

Voor de stedeling is met name de recreatieve belevingswaarde van het landschap van belang, waar ook de koe in de wei onderdeel van vormt, naast de **weidegang** van andere dieren in landbouwgebieden (waaronder b.v. ook paarden en schapen). Ook de weidegang in natuur- en recreatiegebieden (waaronder van Schotse hooglanders en Heckrunderen), draagt doorgaans bij aan de belevingswaarde van het landschap. Voor de veehouderij gaan schaalvergroting en intensivering niet eenvoudig samen met weidegang, zo meldt het CLM-rapport [Opties voor een grondgebonden melkveehouderij](#) dat een groei van de sector leidt tot een versnelling van de trend naar het permanent op stal houden van de koeien. Terwijl weidegang vanuit landschappelijk en recreatief oogpunt door veel burgers en ook bezoekers van Zuid-Holland gewaardeerd wordt en ook kan bijdragen aan het dierenwelzijn.

Zet rond de stad de multifunctionele kwaliteit voorop

Voor de overheden is het vanuit maatschappelijk oogpunt vaak gewenst om rond de steden **grotere beheereenheden** te ontwikkelen, waarbij functies als natuur, water en recreatie worden gecombineerd en dus de **multifunctionele kwaliteit** voorop

staat. Dit vergt wel een heel ander perspectief en heeft ook een ander verdienmodel dan wanneer de agrarische functie hier voorop staat.

E. Waterbeheer (blauwe diensten)

Bron: Compendiumvoordeleefomgeving.nl

Het bestrijden van de negatieve (en bevorderen van de positieve) externe effecten van de landbouw op het waterbeheer vormt een provinciale taak. Geef samen met de waterschappen inhoud aan het water- en bodembeleid. Daarbij gaat het zowel om waterkwaliteit, -kwantiteit als -veiligheid. Zorg daarbij ook voor voldoende toezicht en handhaving door de Waterschappen. Landbouw stelt eisen aan het waterbeheer en het waterbeheer stelt eisen aan de landbouw.

Uit het [Provinciaal Waterplan](#) 2010-2015 zijn voor de landbouw met name het streven naar een duurzame zoetwatervoorziening en het realiseren van een robuust en veerkrachtig watersysteem van belang. Deze opgaven worden in dit plan verder uitgewerkt in 19 thema's en voor drie gebieden. Voor de grondgebonden landbouw is de beschikbaarheid van voldoende zoet water van goede kwaliteit van essentieel belang.

De Masterclass Landbouw meldt dat voor continuïteit en ontwikkeling van de bijdrage van de landbouw aan het waterbeheer, naast de hoogte en duur van de vergoeding, ook de organisatie een cruciale factor is.

Bevorder schonere productie en een verantwoord bodemgebruik

EU-regels voor de **waterkwaliteit** (KRW) kunnen de door agrarische ondernemers beoogde intensivering en schaalvergroting belemmeren, tenzij dit samengaat met schonere productie en een verantwoord bodemgebruik. Die waterkwaliteit kan o.a. via waterzuivering (o.a. helofytenfilters) en het verminderen van de uitspoeling van nutriënten en pesticiden via natuurlijke akkerranden worden verhoogd.

Beperk de drooglegging

Drooglegging van de veenweiden ten behoeve van de veehouderij draagt bij aan veenoxydatie, die zorgt voor bodemdaling en stijgende waterbeheerkosten, o.a. in de vorm van meer en hogere dijken en sterkere en meer pompen.

Een beperktere **bodemdaling**, b.v. via onderwaterdrainage en/of flexibel peilbeheer in sterk bodemdalingsgevoelige veenweiden is maatschappelijk gezien dan ook vaak wenselijk, zie daarvoor ons advies [Bodemdaling veenweiden: stoppen, remmen of loslaten?](#).

Maakt ruimte voor waterberging

In het kader van de waterveiligheid en waterberging kan boerenland worden gebruikt voor piekwaterberging. Uiteraard kunnen en worden daar ook recreatie- en natuurgebieden voor worden gebruikt.

Maatschappelijke waarden van de landbouw die niet primair inzet vormen van provinciaal beleid

F. Voedselzekerheid

Zien wij niet primair als een provinciale taak. Dit vormt vooral een Europees en mondiaal vraagstuk dat op hoger overheids- en schaalniveau wordt geregeld. Het WRR-rapport [Naar een voedselbeleid](#) gaat hier nader op in. In dit rapport wordt de provincie (slechts) 1 maal genoemd (op pag. 118, in relatie tot de ruimtelijke rol).

G. Voedselveiligheid en gezondheid

Zien wij niet primair als provinciale taken, maar vraagt om beleid op nationaal en Europees niveau. Zie ook het WRR-rapport [Naar een voedselbeleid](#). Provinciaal milieubeleid richt zich uiteraard wel op de gezondheid van de mens en provinciaal natuurbeleid op de rijkdom, robuustheid en vitaliteit van onze ecosystemen, dieren en planten.

H. Dierenwelzijn en diergezondheid (landbouwdieren)

Dierenwelzijn en diergezondheid in de veehouderij zien wij niet primair als een provinciale taak, maar vraagt vooral om beleid op nationaal, Europees en zo mogelijk ook mondiaal niveau (o.a. in het kader van de WTO, de World Trade Organisation).

In de Masterclass Landbouw Zuid-Holland werd helder uiteengezet dat er voor dierenwelzijn naast EU-regels ook aanscherpingen op nationaal niveau mogelijk zijn. Verder zijn er sectorafspraken (zoals b.v. over castratie) en zijn er allerlei keurmerken die ook ingaan op het dierenwelzijn, waaronder 'biologisch', 'beter leven' en 'weidemelk'.

De bevoegdheden voor dierenwelzijn zijn immers met name voorbehouden aan de Europese Unie en het Rijk en het dierenwelzijn wordt geborgd in o.a. de Gezondheids- en welzijnswet voor dieren en de op deze wet gebaseerde regelgeving. Ook diergezondheid is niet de primaire taak van de provincie, maar van de nationale overheid.

Door het voorsnog ontbreken van (het vooruitzicht op) grootschalige intensieve veehouderij in Zuid-Holland vormt dierenwelzijn hier (nog) geen groot issue. Via provinciaal ruimtelijk beleid, zoals opgenomen in de [Visie Ruimte en Mobiliteit](#), wordt uitbreiding van deze bedrijfstak hier reeds tegengegaan (o.a. via de bouwvlakgrootte van 2 hectare).

Heb wel oog voor de mogelijke effecten van een opvoering van de productie in de melkveehouderij - die wordt aangewakkerd door het opheffen van de melkquota - op het dierenwelzijn, waaronder van verminderde **weidegang**. Overigens geldt dat als een koe de keuze heeft tussen op stal of in de wei staan, zij er vaak voor kiest om een groot deel van de tijd binnen te staan. Factoren als het comfort in de stal, de kwaliteit van het voer en gras en het weer zijn hierop van invloed.

De provincie heeft uiteraard wel een belangrijke taak en rol ten aanzien van het beheer van niet-landbouwhuisdieren, zoals genoemd in de Flora- en Faunawet.

I. Leefbaarheid platteland

Het bestrijden van de negatieve (en bevorderen van de positieve) sociale effecten van de landbouw op de leefbaarheid van het platteland zien wij niet primair als een provinciale taak. Nu ook de jeugdzorg verschuift van provincies naar de gemeenten heeft de provincie geen primaire verantwoordelijkheid meer op sociaal terrein.

De economische, ecologische en landschappelijke effecten van de landbouw op de leefbaarheid van het platteland vormen (uiteraard) wel onderdeel van provinciaal beleid: zie de eerste vijf waarden.

Door de opschaling in de landbouw zijn de wegen in het buitengebied vaak niet berekend op zwaardere en bredere machines en kan het landbouwverkeer het overige verkeer, waaronder het recreatief verkeer, steeds meer in de weg zitten. De [Visie Ruimte en Mobiliteit](#) meldt reeds: 'Ook maatregelen voor landbouwverkeer zijn noodzakelijk'.